योगसारोक्तः ।"सम्प्रयोजनप्रतिपन्नानं विना पराभिमत-निवारयेच्छा ।" गौ॰ ध॰ उक्तश्च बोध्यः ।

मत्स्य पु॰ मद-स्यन् । (माछ) ।मीने २जलचरभेदे स्त्रियां ङीष् यथोपः मत्स्यी । तद्भेदगुणादि भावप्र॰उक्तं यथा तत्र मत्स्येषु रोहितस्य "रक्तोदरो रक्तशको रक्ताक्षो रक्तपर्शतिः । लघ्वपुष्को भवत्येको रोहितः कथितो बुधैः । रोहितः सर्वमत्स्यानां वरो हृद्योऽर्दितार्तिजित् । कषायाम्लरसः स्वादुर्वातघ्नो नातिपित्तलः । ऊर्ध्वजत्रुगतान् रोगान् हन्याद्रोहितसङ्गमम् ।" (शिवल्ला) "शिवल्लः श्लेष्मलो बल्यो विपाके मधुरो गुरुः । वातपित्तहरो हृद्य आमवातकरश्च सः ।" (अथ भांगन) "भङ्गुरो मधुरः शीतो हृष्यः श्लेष्मकरो गुरुः । विष्टम्भजनकश्चापि रक्तपित्तहरः स्मृतः ।" (मोचाचिका) "मोचिका वातकृद्बल्या हृद्या मधुरा गुरुः । पित्तकृत् कफकृद्रुक्षा हृष्या दीप्ताग्नये हिता ।" (वोदाव)"पाठीनः श्लेष्मलो बल्यो निद्राकृः पिच्छिलाशनः । दृष्टेर्दुर्बिरपित्तकृत्करोगं करोति च ।" (अथ वोक्ती) "मद्गो तु वातशमनी स्निग्धा श्लेष्मकोपनी । रसे तिक्ता कषाया च बल्या हृद्या स्मृता बुधैः ।" (अथ शीवला) "रक्तशो मधुरः स्निग्धो रोचनो वह्निवर्द्धनः । पित्तकृत्-कफकृत्क्षिप्तदुर्द्धोऽनिलनाशनः ।"(अथ शौल)"शल्लकी पाकिनी रूक्षा मधुरा तु वरा स्मृता ।" अथ (गर्गरा) "गर्गरः पित्तकः क्षिप्तवातजित् कफकोपनः ।" अथ (कवर)"कविका मधुरा स्निग्धा कफघ्नी रुचिकारिणी । क्षिप्तवृत्तिकरी वातनाशनी वह्निवर्द्धिनी ।" अथ-(वर्मी) "वर्मिमत्स्यो गुरुर्वातं पित्तं रुचिकरो मधुः ।" अथ (दण्डारी) "दण्डमत्स्यो रसे तिक्तः विपाके कटुकं गुरुः । वातसाधारणः प्रोक्तः शुक्रको बलवर्द्धनः ।" (अथ चाकि) "चक्रको मधुरः स्निग्धो विष्टम्भी शीतको लघुः ।" (अथ पावता) "नक्राग्रकरसंस्पर्शस्तु तिक्तः पित्तकफापहः । शिशिरो मधुरो रुच्यो वातसाधारणः स्मृतः ।" अथ (गरुड) "गरुडो मधुरो तिक्तो लघुरो वातपित्तहृत् । कफघ्नो रुचिकृद्बल्यो दीपनो बलवीर्यकृत् ।" अथ (माशुर) "मद्गुरो वातकृद्बल्यो हृष्यः कफकरो लघुः । अथ टेङ्गरा "वपादमत्स्यो कटुः श्लेष्मकरश्च सः । वातपित्तकरश्चापि परमो मतः ।" अथ मकरी (पोठी) "मीठी तिक्ता कटुः पाकः कफघ्नी कफवातजित् । स्निग्धाल्प कण्ठरोगघ्नी रोचनी च लघुः स्मृतः ।" अथ पुरु-मत्स्याः "पुरुषा मत्स्याः स्वादुरसाः दोषत्रयविनाशनाः । लघुपाका रुचिकरा बलदास्ते हिता मताः ।" अथा-तिक्षुद्रमत्स्याः "अतिसूक्ष्माः पुंस्त्वकरा रुच्याः कफा-निलापहाः ।" अथ मत्स्यागडः "मत्स्यगर्भो भृशं हृष्यः स्निग्धः पुष्टिकरो लघुः । कफमेहप्रदो बल्यो ग्लानिजन्मोहनाशनः ।" अथ (शुक्टी) "शुष्कमत्स्याः नवा बल्याः दुर्जराः विष्टम्भिनः ।" अथ दग्ध-मत्स्याः "दग्धमत्स्यो गुरुः श्रेष्ठः पुष्टिकृद्बलवर्द्धनः ।" अथ कूपजादिमत्स्यगुणाः "कौपमत्स्याः शुक्रमूत्र कुक्षेश्च विवर्द्धनाः । सरोजा मधुराः स्निग्धा बल्या वातविनाशनाः । नादेया दृंहणा मत्स्या गुरवोऽनिलनाशनाः । रक्तपित्तकरा हृष्याः स्निग्धोष्णाः स्वल्पवर्चसः । चौड्राः पित्तकराः स्निग्धा मधुरा बलवो हिमाः । ताडागा गुरवो हृष्याः शीतला बलमूत्रदाः । ताडागावच्छिप्रजाताः बलायुर्मतिकारकाः ।" अथर्तुविशेषे मत्स्यविशेषगुणाः "हेमन्ते कूपजा मत्स्याः शिशिरे सारसा हिताः । वसन्ते ते तु नादेया ग्रीष्मे चौड्रवडङ्गराः । तडागजाता वर्षासु ताम्रपर्ण्या नदीभवाः । नैर्झराः शरदि श्रेष्ठा विशेषोऽवसदाहृतः ।"

तद्भक्षणनिषेधादिकम्

"यो यस्य मांसमश्नाति स तन्मांसाद उच्यते । मत्स्यादः सर्वमांसादस्तस्मान्मत्स्यान् विवर्जयेत्" मनुः ।

"अस्थ्यस्थचरा ये च प्राचिनस्तान् सतानपि । न भक्षेत् मानवो प्राणी हत्वा तेषां भवेद्धि । हत्वा हत्वा तु मत्स्याशी सर्वेषां यो विशेषतः । मांसादः प्राचिनां गोऽपि तस्मान् मत्स्यं परित्यजेत्" । पाद्मोत्तरखण्डे १०५ अ० । वर्जनीया मत्स्या यथा । "शृणु देवि ! प्रवक्ष्यामि मांसभेदान् निबोध मे । नादेयं तिक्तकमठं पशुं शृङ्गिणमेव च । गोधीनं चक्रमकुलं वडालं राजवं तथा । वाशीनं चक्रवर्षञ्च वर्षक्रं चेल्लमेव च । भूमिस्थानिरुद्धस्य गाङ्गेयानि विवर्जयेत्" मत्स्यसूक्तमहातन्त्रम् । रविवारे मत्स्यभक्षणे निषेधो यथा "आमिषं रक्तशाकञ्च यो भुङ्क्ते च रवेर्दिने । सप्तजन्म भवेत् कुष्ठी दरिद्रश्चोपजायते" भविष्यपु॰ । "माषमामिषमांसञ्च मसूरं निम्बपत्रकम् । भक्षयेद् यो रवेर्वारे सप्तजन्मान्यपुत्रकः" ति॰त॰ । "कार्त्तिके मत्स्य-भक्षणनिषेधो यथा "न मत्स्यं भक्षयेन्मांसं न कौर्म्यं